

FUŽINE BAKRA V ILIRSKI BISTRICI IN TRŽIŠKI KOSARJI

DR. VLADO VALENCIC

L. 1780 je Matej Vilhar (Willeher, Wilcher), zakupnik kameralnega gospostva Postojna, kupil v Ilirski Bistrici vodno žago od nekega Samse, ki je bil podložnik postojnskega gospostva, in je prosil deželno glavarstvo, da mu dovoli iz žage napraviti fužine za baker. Dne 4. avgusta 1780 mu je deželno glavarstvo izdalo zaproseno dovoljenje, potem ko je finančna uprava (Banco Gefällen Administration) izjavila, da postojnsko gospostvo, ki je bilo kameralno in je spadalo v področje omenjene uprave, nima nikakih pomislekov zoper postavitev fužin. Ko je višje rudarsko sodišče v naslednjem letu pregledovalo železarske obrate v Tržiču, so se tamkajšnji kosarski mojstri pritožili, češ da nameravata lastnika fužin bakra v Ilirski Bistrici, Matej Vilhar in Janez Beniger (Wenniger), v svojem obratu izdelovati tudi kose in motike. Do tedaj je veljalo, da so se glede postavitve novih železarskih obratov v deželji zaslišali kosarski mojstri in vsi drugi železarji. V tem primeru pa se to ni zgodilo. Ker prodaja takih železarskih izdelkov zaostaja, jim je veliko na tem, da se ne postavijo novi obrati za izdelovanje kos in motik, in prosijo, da se obrat v Bistrici ustavi, to pa tem bolj, ker dvomijo, da ima dovoljenje dvorne komore. Rudarsko sodišče je o tem obvestilo deželno glavarstvo ter je pripomnilo, da v njegovem arhivu ni dovoljenja ne za fužine bakra ne za izdelovanje kos in motik ter tudi višji rudarski sodnik nič ne ve o tem. Po najvišji resoluciji od 26. maja 1780 ter po Karlovem in po Ferdinandovem rudarskem redu pa je za postavitev novih fužin in podobnih obratov potreben vladarjev pristavek in njegovo posebno pismo dovoljenje. Zato naj deželno glavarstvo preišče, kaj je na stvari, nato pa kršitelje kaznuje na telesu in premoženju po čl. 6 Ferdinandovega rudarskega reda, da se zagotovi red in upoštevanje omenjenih resolucij. Deželno glavarstvo je po prejemu te vloge naročilo okrožnemu glavarstvu v Postojni, naj za sedaj takoj ustavi morebitni obrat za izdelovanje kos in motik, zasliši oba

lastnika fužin in mu o rezultatih poroča. V svojem odgovoru je postojnsko okrožno glavarstvo sporočilo, da Vilhar zanika namen, da bi izdeloval kose in motike in označuje to kot prazno govornico. Priznal pa je, da je postavil fužine bakra, za kar ima dovoljenje. Omenil je tudi, da je sam lastnik fužin, kajti Janez Beniger ni k stroškom nič prispeval.

Deželno glavarstvo je svoje ugotovitve sporočilo višjemu rudarskemu sodišču. Toda zadeva s tem še ni bila končana. Oglasila se je dvorna komora, ki jo je najbrž rudarsko sodišče o vsem obvestilo, in je zahtevala pojasnila, kako je moglo biti izdano dovoljenje za fužine bakra, kljub temu, da ni bilo zaslišano višje rudarsko sodišče. Deželno glavarstvo je 15. marca 1782 odgovorilo, da je bilo dovoljenje izdano na podlagi dvornega dekreta z dne 14. oktobra 1768 in patenta, izdanega v Ljubljani 11. novembra istega leta glede postavitve fužin bakra. Ker ni bilo zadostnih razlogov zoper Vilharjevo prošnjo, mu je bilo dovoljenje izdano brez zaslišanja rudarskega sodišča, ki se je zdelo odveč in bi tudi rešitev po nepotrebnem zavleklo. Deželno glavarstvo je zaključilo svoje poročilo s pripombo, da se ne zaveda, da bi zagrešilo pri tem kakšno napako. Dvorna komora se je s tem pojasnilom zadovoljila; odgovorila je, da ima Vilharjevo dovoljenje za izvršeno stvar in pri tem naj ostane, v bodočih primerih pa je treba, kjer gre za postavitev novih fužin in železarskih obratov, vedno zaslišati višje rudarsko sodišče. Če pa se pojavijo pomisleki glede porabe lesa in premoga, je treba zadevo predložiti dvorni komori. Po prejemu te rešitve je deželno glavarstvo na kratko obvestilo višje rudarsko sodišče, da je dvorna komora potrdila Mateju Vilharju izdano dovoljenje.

VIR

DAS Kamera in reprezentanca, Montanist. Lit, K Num. 1, Volum. 1, Kupferhammer in dem Dorf Feistritz in der Pfarre Dornegg.

ELEKTRO - NOVO MESTO

U P R A V A

Novo mesto

jeva otroka« Maksimiljan in Kunigunda, ki sta tedaj doraščala. K temu pripominja J. Mal, da kaže ta stavek, kje se je Maksimiljan, kot sam pripoveduje, naučil slovenščine. Zakaj njegov oče Friderik III. ga je, ustrezno določbam zlate bule iz leta 1356, po kateri se je moral cesarski prestolonaslednik v tujini priučiti slovanščini, poslal v ta namen na Koroško¹³.

Migljaj o takratni higieni (tudi vrhnjih plasti) nudi Santoninovo sporočilo, da 26. septembra v Štebnju pri Bekštajnu »zaradi ozke postelje«, kjer je spal skupaj s koroškim arhidiakonom, in »neštevilnih bolh« vso noč ni mogel zatisniti oči.

29. septembra je bil potopisev v Trbižu, v vasi »70 hiš...; v bližnjih gorah so žile železa in vitriola, ki dajejo velik donos. Skoraj vsi Trbižani se ukvarjajo s trgovino ali pa delajo v rudnikih, ker nimajo njiv, ki bi bile prikladne za poljedelstvo. Spričo tega pogrešajo malone vse poljedelske pridelke«.

1. oktobra 1486 se je končala druga vizitacija.

III

Na tretjo vizitacijo se je napolil Santonino 7. maja 1487.

Čez 4 dni je dopotoval v Konjice, kjer je bil župnik savinjski arhidiakon Valentin. Pri obedu so opazili gostje zlasti piškurje, ki jih niso prej »nikjer drugje« videli. Te ribe »so tako dolge kot mlajše jegulje... kuhane pa so pod kožo rdečkaste barve. Kot jed so prijetne in zdrave«.

O konjiški župniji beremo v itinerariju, da »je kaj bogata njiv in lastnih vinogradov, ki so zelo donosni«.

Ko je bil Santonino 13. maja v Čadramu, je dognal, da »je v reki Čadram... mogoče loviti najboljše postrvi«.

15. maja so se iz studeniškega samostana vizitatorji odpravili na pot v spremstvu več duhovnikov, ker »toda zaradi razbojnikov ni bilo varno; v tem okolju je bilo mnogo razbojnikov zaradi vojne med cesarjem in ogrskim kraljem«.

Na majšperškem gradu je Santonino istega dne dognal, da je dolina pod gradom »lepa, cvetoča« in »enako plodna sadja kakor drugih poljskih pridelkov«.

»Še istega dne zvečer so prispeli vizitatorji na Ptujsko goro, kjer so nastali potopisni podatki o Ptujskem polju: »Ptujsko polje je zelo ravno in je po obsegu podobno Furlanskemu; je nenavadno rodovitno, sadeži in setve uspevajo; samo močvirje ovira ponekod kmečko delo. Pred dvajsetimi leti je bilo Ptujsko polje na gosto posejano z velikimi vasmii, danes pa je zaradi sovravnih vpadov skorajda povsod neobljudeno. Tamkaj so vseppek kipi in marmornati kamni, ki so izredno veliki... Drava ima mnogo vode... V Ptujju imajo... še danes obilo kruha, vina in mesa... Po Ptujskem oziroma Dravskem polju in po sosesčini se dnevno klatijo razne razbojniške tolpe, ki zalezujejo popotnike ter jim odvezemajo obleke in denar. Nikogar pa ne ubijejo... Mislim, da počenjajo to zaradi tega, da bi mogli le-te, ki so ostali pri življenju, o priliki

vnovič oropati. To razbojništvo se pojavlja tudi v številnih drugih krajih v Savinjskem arhidiakonatu. Vendar ne gre tu, kot navadno pravijo, le za Ogre, temveč za domačine... Pri tem je še gnusneje in še bolj vredno graje to, da sodelujejo pri teh tolovajstvih baje marsikateri hlapci kastelanov, ki oddajajo od naropanega svojim gospodom določen delež«.

Pogled v življenje ljudstva in njegovo razmerje do duhovščine odpira zapis, da so 17. maja pri pojedini v nedoločljivem Napostiricu vizitatorji na moč »pazili, da ne bi dobrote z njihove mize preostale okoli stoječemu, lačnemu podeželskemu ljudstvu«.

Tistikrat je Santonino ugotovil, da je govorila majšperška graščakinja »nemščino prav tako dobro kakor slovenščino«.

18. maja je bil avtor itinerarija v Rogatcu, ki »ima krožni tloris«, v njegovi okolici pa »spričo ropanja in nasilstev« ni bilo varno.

Ob odhodu iz Rogatca 23. maja se je Santonino pritoževal »nad zelo blatnimi potmi«.

Tedanje neugodne higienske razmere potopis ponovno izpoveduje iz Hoč, kjer nekateri vizitatorji vso noč niso mogli spati, ker so imeli tolikanj opraviti z bolhami in s stenicami.

Pred koncem te vizitacije, 8. junija, je strnil Santonino svoje znanje o Sauniji: »Ta provinca se razprostira v dolžino kakor tudi v širino do 60 milj in še več; ima mnogo dolin, gričev in hribov, toda nobenih divjih, daljnih gozdov, pač pa zelo dosti majhnih logov, kjer so le redkokje skale. Tukaj je polno sočnih pašnikov; zategadelj je tudi mnogo domačih živali. Žito, sadje in vino bogato uspevajo, a samo, če ni neurja, kar pa se mnogokrat dogaja. Vinogradi so pogostni ter so na kopah in prisojnih pobočjih. Trto po rimskem načinu privezujejo na kolje in jo tako varujejo... Domačini v provinci, moški in ženske, so nakaženi in žive bolj nesnažno kot Ziljani, nimajo pa golš. Skoraj vsi se priznavajo k slovanščini, obvladajo pa tudi nemški jezik. Povsod je toliko gosi in rac, kot jih nisem še nikjer videl... Ljudje žive v blagostanju in jedo za čuda veliko mesa«.

OPOMBE

1. Pričujoča periodizacija je posneta po univerzitetnih predavanjih prof. dr. B. Grafenauerja v letnem semestru 1948. — 2. Periodizacija slovenske zgodovine v dobi fevdalizma po univerzitetnih predavanjih prof. dr. B. Grafenauerja v letnem semestru 1948 in v zimskem semestru 1948/49. — 3. J. Turk, Santoninovo Itinerarium. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XXIV, 1945, str. 95 (po G. Vale, Itinerario di Paolo Santonino in Carintia, Stiria e Carniola negli anni 1485—1487. Studi e testi CIII, 1945, str. 1—119 oz. 303). — R. Egger, Die Reisetagebücher des Paolo Santonino. Klagenfurt 1947, str. 7. — 4. J. Turk, nav. delo, str. 96. — R. Egger, nav. delo, str. 5 d. — 5. J. Turk, nav. delo, str. 96. — 6. G. Mercati, Una visita a Cilli del 1487. Scritti in onore di Bartolomeo Nogara. 1937, str. 265 sl (citata po R. Egger, nav. delo, str. 9). — 7. Gl. op. 3. — 8. J. Turk, nav. delo, str. 95—102. — 9. R. Egger, nav. delo, str. 1—190. — 10. J. Mal, Z oglejskim vizitatorjem po Sloveniji (1485—1487). Slovenski poročevalec 26./27. IV. 1950, 3. do 6. V. 1950, 8. do 12. V. 1950. — 11. J. Mal, nav. delo, Slovenski poročevalec 3. V. 1950. — 12. »quinquaginta congia«. R. Egger, nav. delo, str. 190: congium = 79,3 l. — 13. J. Mal, nav. delo, Slovenski poročevalec 8. V. 1950.